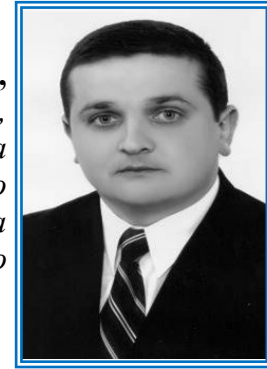

УДК 340.12

Луцький Мирослав Іванович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри філософії права
та юридичної психології імені академіка І. М. Луцького
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ІСТОРИЧНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЗУНР

У статті розкриваються історико-правові підстави проголошення незалежності ЗУНР. Акцентується увага на українсько-польському протистоянні у Галичині напередодні Першої світової війни. Визначається ставлення австрійської влади до розв'язання українського та польського питання. Основна увага приділяється аналізу так званого «Таємного протоколу», підписаного під час Берестейського мирного договору 1918 р. та міжнародно-правових підстав проголошення галицькими українцями власної держави. Подається авторське бачення рішень Паризької мирної конференції, які стосувалися права ЗУНР на самовизначення та аналізуються перспективи національного державотворення галицьких українців у повоєнний період.

Ключові слова: ЗУНР, «Таємний протокол», міжнародно-правові підстави, Австро-Угорщина, коронний край.

Постановка проблеми. На початку ХХ ст. на західноукраїнських землях в умовах режиму конституційної монархії, який надавав українському населенню ширшу, ніж в Російській імперії, свободу слова та діяльності різного роду об'єднань, дедалі більше активізувалось суспільно-політичне життя і розгортався національно-визвольний рух. Під впливом політичних партій західноукраїнський рух став опозиційним до влади, все більше орієнтувався на власні сили, організацію народних мас.

Напередодні проголошення незалежності ЗУНР сформувалася специфічна геополітична ситуація, яка багато в чому і визначала дії українських політиків та їхні підстави для правового декларування самостійності. В цьому ракурсі заслуговує уваги думка О. Реєнта, що загальноприйнятим методологічним підходом при з'ясуванні обставин проголошення незалежності ЗУНР, може слугувати аксіома про природне право кожної нації на самовизначення і власну державу, а Перша світова війна, попри всі негативні явища, що її супроводжували, створила умови для досягнення цієї мети перед багатьма великими й малими бездержавними народами Європи [11, с. 11].

Проблема становлення та розвитку державності на західноукраїнських землях на початку ХХ ст. не втрачає своєї актуальності по сьогоднішній день. Разом з тим, попри активний розвиток наукових досліджень у вітчизняній та зарубіжній історико-правовій науці, залишається цілий ряд питань, розкриття яких є вкрай актуальним з огляду на необхідність сформувати цілісну картину подій періоду Української демократичної революції 1917-1921 рр. загалом та ЗУНР зокрема. До одних з таких питань належить

проблема історико-правових умов та міжнародно-правових підстав проголошення незалежності ЗУНР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними істориками та істориками права нагромаджено вагомий масив наукових праць з проблеми створення та розвитку ЗУНР. Аналізувалися як політичні передумови виникнення, розвиток національної правової думки, перші кроки на шляху реформування та організації державної влади, причини поразки в польсько-українській війні та ін. Разом з тим, більш детальної уваги вимагає проблема відповідності проголошення незалежності ЗУНР нормам міжнародного права та геополітичній ситуації, що склалася у повоєнній Європі.

Методологічною основою нашого дослідження стали праці Т. Гунчака, О. Зеленої, Д. Михальського, М. Несук, О. Реєнта, П. Сацького та ін.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є розкриття ключових історико-правових умов та міжнародно-правових підстав до проголошення незалежності ЗУНР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи історико-правові умови проголошення незалежності ЗУНР, варто зауважити, що напередодні Першої світової війни український національний рух у Галичині набрав загрозливих для поляків форм. Багаточисельні селянські страйки, виступи студентів, рух за виборчу реформу та боротьба за український університет у Львові стали звичними для суспільно-політичного життя досліджуваного періоду. Незважаючи на протидію австрійської і польської адміністрації галичани добилися ряду важливих поступок, які, на жаль, були втрачені з початком військових дій у 1914 р.

Особливих успіхів галицькі українці досягли у демократизації виборчої системи. 2 лютого 1906 р. на Високому Замку у Львові відбулося 40-тисячне віче українського населення в підтримку виборчої реформи. Масовий демократичний рух всіх верств і народів Австро-Угорщини примусив прем'єр-міністра М. Бека прийняти 27 січня 1907 р. закон про запровадження загального виборчого права при виборах до австрійського парламенту [5, с. 11]. Це викликало протидію польського політичного табору, який до цього забезпечував своє панування у краї за допомогою куріальної системи, побудованої на основі майнового цензу.

Перші вибори до австрійського парламенту на основі загального виборчого права, що відбулися у травні 1907 р., дали українцям 27 мандатів з Галичини і 5 – з Буковини. Українська фракція у віденському парламенті, яка нараховувала 30 депутатів, при відкритті нової палати послів 20 червня 1907 р. сформувала заяву, в якій, зокрема, висловився за національно-територіальну автономію українських земель в Австро-Угорській державі [10, с. 78].

Досить вдалим для галицьких українців були і вибори до Крайового сейму 30 червня 1913 р. Незважаючи на численні зловживання з боку поляків, українці змогли вибороти 31 посольський мандат. Новий український сеймовий клуб повів ще завзятішу боротьбу за виборчу реформу. Його голосна обструкція у грудні 1913 р. як демонстрація проти саботажу поляками урядового проекту виборчої реформи справила враження на політичні кола Австро-Угорщини. Польські послы вперше змушені були піти на поступки. 20 січня 1914р. було досягнуто угоди про запровадження загального виборчого права на виборах до сейму [1, с. 60]. На засіданні сейму 14 лютого 1914р. ухвалено нову виборчу ординацію і крайовий статут, за яким українське сеймове представництво діставало можливість обрати представників до Краківського Виділу, сеймових комітетів і крайових

установ. Новий галицький сейм мав складатися з 228 послів, з них 62 місця повинні були одержати українці [8, с. 212].

Укладення угоди було великою перемогою українців і могло послужити поворотним пунктом у польсько-українському конфлікті. Однак угоду так і не було втілено у життя, оскільки через декілька місяців розпочалася Перша світова війна.

Останні місяці Першої світової війни та поразка у ній Австро-Угорської імперії визначили подальші державотворчі процеси на Західноукраїнських землях. У жовтні 1918 р. імперія Габсбургів почала розпадатися у прямому розумінні. Галицькі українці опинилися перед складним вибором і у складних умовах. З одного боку проголошення незалежності було незаперечним кроком на шляху до політичного самовизначення, а з іншого боку на Східну Галичину претендували поляки. Власне українсько-польський конфлікт, що особливо загострився в перші роки ХХ ст. визначив хід революційних подій.

1 листопада 1918р. до влади в Галичині внаслідок збройного повстання прийшла Національна Рада. Вона прийняла 13 листопада Тимчасовий Основний Закон про самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської імперії й утворення на цих землях Західноукраїнської Народної Республіки. Одночасно було визначено склад уряду – Державного секретаріату [2].

Зрештою, напередодні листопада 1918 р., склалися специфічні міжнародно-правові обставини, що дали підстави для проголошення незалежності ЗУНР. Основою цієї міжнародно-правової системи стали досягнуті домовленості під час Берестейського мирного договору, що відбувся протягом грудня 1917 – лютого 1918 рр. Дана мирна конференція була покликана встановити мир між країнами Четверного союзу і країнами правонаступницями Російської імперії, якими були визнані Російська Радянська Республіка, Фінляндія та Українська Народна Республіка [12, с. 122].

Безпосереднім наслідком переговорів було укладання ряду мирних договорів, зокрема 9 лютого із УНР. Мирний договір із УНР уклали всі країни Четверного союзу, але до договору із Австро-Угорщиною був підготовлений додатковий таємний, так званий «Галицький договір», підписаний 8 лютого 1918 р. у формі протоколу [12, с. 122].

Згідно з умовами Берестейського мирного договору Австро-Угорщина зобов'язувалася реалізувати доволі складні домовленості щодо створення українського коронного краю у Східній Галичині та Північній Буковині, а також передати УНР частину Холмщини, яка перебувала під окупацією її військ [13].

Причиною того, що додатковому протоколу, який визначав долю західноукраїнських земель надавалася така таємничість, було те, що Австро-Угорщина була зацікавлена у відновленні Польської держави у кордонах колишньої Речі Посполитої. Власне на підконтрольних Австро-Угорщині землях планувалося утворити Польське королівство, монархом якого вважався б австрійський імператор. До цього відновленого Польського королівства мали увійти і території Східної Галичини та Холмської губернії Російської імперії (населеної здебільшого українцями), оскільки вони перебували у складі Речі Посполитої до її поділів [12, с. 123].

З одного боку, задекларовані у таємному протоколі положення стосовно західноукраїнських земель, були досягненням вітчизняної дипломатії і конкретним успіхом в умовах протистояння з російською делегацією на мирних переговорах. З іншого боку, ці умови перешкождали реалізації плану австро-польської розв'язки, що навесні – влітку 1918 р. спровокувало затяжну парламентську та урядову кризу в імперії Габсбургів.

Після оприлюднення тексту мирного договору розгорнулися численні акції протестів галицьких поляків, які були незадоволені передачею УНР Холмщини та

Підляшшя. У пресу також просочилася інформація про підписання «Таємного протоколу», який передбачав створення коронного краю з українських територій Східної Галичини та Північної Буковини. Внаслідок цього парламентська фракція галицьких поляків «Коло польське» вперше за час «конституційної ери» вийшла з проурядової коаліції, відмовилася від голосування за бюджет країни, домоглася відставки міністра закордонних справ Австро-Угорщини графа Оттокара Черніна фон Худенітца та австрійського міністра-президента барона Ернста Зайдлера фон Фойхтенегга, які поставили свої підписи під Таємним протоколом [13].

У Таємному протоколі закріплювалася умова про те, що його текст та Берестейський мирний договір утворюють нероздільне ціле, а сам протокол вважатиметься недійсним, якщо хоча б одна з умов договору не буде виконана. Формально причиною визнання нечинності Таємного протоколу було невиконання Україною поставок збіжжя Центральним державам обсягом в 1 млн. т до 31 липня 1918 р., як це передбачалось протоколом засідання делегацій Берестейської мирної конференції від 7 лютого 1918 р. [13].

Політична криза, що наступила в імперії Габсбургів спонукала до пошуку шляхів до ліквідації Таємного протоколу. Власне необхідність збереження територіальної цілісності та неподільності імперії, прагнення реалізувати ідею австро-польської розв'язки, уникнення гострого протистояння між конфронтуючими польськими та українськими національно-патріотичними силами, недопущення ескалації політичного конфлікту та придушення антидержавних виступів, стали основними мотивами до ліквідації положень протоколу [13].

Власне австро-угорська дипломатія, укладаючи з УНР Таємний протокол, поставила себе в незручне становище, і практично відразу почала роботу по недопущенні його ратифікації і відповідної підтримки власних дій серед союзників. На початку липня 1918 р. розпочалися переговори з країнами Четвертого союзу щодо можливого відтермінування ратифікації Берестейського мирного договору. Оскільки одностороння денонсація Австро-Угорщиною договору могла поставити під сумнів припинення війни на Східному фронті та підірвати виконання нею союзницьких зобов'язань, було знайдено простіший та дієвіший спосіб – анулювати Таємний протокол. У липні 1918 р. австро-угорським дипломатам вдалось досягти порозуміння з союзними урядами Німеччини, Болгарії та Туреччини про те, що Таємний протокол треба розглядати як документ, що втратив політичну силу. Зрештою, гетьман Павло Скоропадський спочатку сам погодився на ліквідацію документа, оскільки вважав його «невдалим витвором обох сторін» [9, с. 55]. Згодом, у відповідності до офіційних джерел оригінал протоколу був спалений.

Таким чином, напередодні листопада 1918 р. склалася сприятлива міжнародно-правова ситуація для проголошення незалежності ЗУНР. У ході мирних переговорів, завдяки, насамперед старанням дипломатів УНР, вдалось закріпити право галицьких українців на політичне самовираження. Однак, нажаль, практичної реалізації домовленостей не відбулося.

Разом з тим, уряд ЗУНР, міжнародну діяльність розглядав як одну із ключових. Власне на цьому ґрунті і були досягнуті конкретні успіхи. За короткий проміжок часу дипломати ЗУНР встановили дипломатичні відносини з Австрією, Німеччиною, Чехословаччиною, Угорщиною, Югославією, Італією, Ватиканом, США, Канадою, Бразилією. Однак реальне завдання полягало у визнанні ЗУНР на Паризькій мирній конференції, що мала вирішальний вплив на формування кордонів Європи після Першої

світової війни і на якій домінували, передусім, інтереси Великобританії та Франції [4, с. 22].

Безперечно, про справедливе ставлення великих європейських держав до ЗУНР і УНР взагалі говорити не доводиться: домінували геополітичні розрахунки та стратегічні інтереси. В. Винниченко зазначав, що Антанта на той час робила ставку на дві сили: російську контрреволюцію (О. Колчак, А. Денікін) та новостворену буржуазно-поміщицьку Польщу. Якщо у громадянській війні в Росії переможуть білогвардійці, тоді відновлюється єдина і неподільна Російська імперія, до складу якої увійде, звичайно, Наддніпрянина, а Галичина буде для неї винагородою у війні. Якщо ні, то Східну Галичину отримає Польща як заохочення для майбутньої ролі жандарма Східної Європи. Франція мала на меті не допустити відродження могутньої Німеччини. Зрештою, про ігнорування інтересів ЗУНР і УНР засвідчує факт, що Антанта без них узгоджувала питання про анексію Закарпаття Чехословаччиною, Буковини і Бессарабії Румунією, минала українську проблему у взаємовідносинах із Колчаком.

Уряд ЗУНР сподівався на міжнародне визнання права на незалежність. Його оптимізм пояснювався тим, що переможна Антанта прийняла знамениті «Чотирнадцять пунктів» Президента США В. Вільсона, один з яких гарантував усім народам право на самовизначення. Саме з такою надією була направлена на Паризьку мирну конференцію об'єднана мирна делегація, очолювана Г. Сидоренком і В. Панейком.

Проте ці дипломатичні заходи не давали бажаних наслідків. Як зазначає О. Назарук: «Симпатії Заходу, беззастережно були віддані Варшаві» [7, с. 211]. За Сен-Жерменським договором усі свої права на Галичину Австрія передала Раді послів Антанти. 25 червня 1919 р. Рада послів визнала за Польщею право на окупацію Східної Галичини, але дала полякам лише можливість правити в краї тимчасово, за умови, що вони поважатимуть права населення і нададуть йому повну автономію [3, с. 22–23]. Остаточна доля Східної Галичини повинна була вирішитися в майбутньому.

Вирішальне значення для розв'язання східногалицького питання і визначення зовнішньополітичного статусу ЗУНР мала зробити Ризька мирна конференція, яка розпочала роботу 21 вересня 1920 р [4, с. 23]. Попри серйозну підготовку, дипломатична місія ЗУНР на чолі з К. Левицьким і тут зіткнулася з міжнародним опором. Єдині сподівання поклалися на позицію більшовицької Росії, яка вела військові дії проти Польщі. Представники останньої, взагалі заявили, що «...справа Галичини – це внутрішня справа Польщі, а Галичина ніколи до України не належала» [6, с. 130].

Загалом 14 березня 1923 р. Рада послів Антанти прийняла рішення про передачу управління Галичиною відновленій Польщі. Це рішення стало остаточним фіаско українських визвольних змагань на міжнародній арені та останнім етапом розподілу українських земель у повоєнному світі.

Висновки. Таким чином, характеризуючи історико-правові умови та міжнародно-правові підстави проголошення незалежності ЗУНР, можна сформулювати такі висновки:

1. Національно-визвольний рух галицьких українців на початку ХХ ст. розвивався у руслі боротьби за розширення національно-політичних та культурних прав. Основним противником у цьому виступав не австрійський уряд, а польська адміністрація Галичини. Така ситуація спровокувала загострення українсько-польських відносин напередодні Першої світової війни.

2. Берестейська мирна конференція та підписаний на ній «Таємний протокол» до договору між Австро-Угорщиною та УНР, дав надії сподіватися на правові підстави проголошення незалежності ЗУНР, що власне і відбулося в листопаді 1918 р. Однак

політична криза в імперії Габсбургів, яка була спровокована підписанням даного документу, звела нанівець сподівання галицьких українців.

3. Уряд ЗУНР основні сподівання у плані свого міжнародного визнання покладав на рішення Ліги Націй та мирних конференцій, які були покликані врегулювати міжнародні зв'язки у повоєнній Європі. Попри окремі здобутки, успіхи українців нівелювалися домінуванням інтересів інших держав та баченням на геополітичній карті Центрально-Східної Європи сильної польської держави.

Список використаних джерел

1. Гунчак Т. Україна : перша половина ХХ ст. : нариси політичної історії. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
2. Дипломатична діяльність ЗУНР // Геополітика : Україна в міжнародних відносинах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/759/15/>.
3. Дюррозель Ж. Історія дипломатії від 1919 до наших днів / пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського. – К. : Основи, 1995. – 903 с.
4. Зелена О. Осип Назарук про особливості становлення ЗУНР як суб'єкта міжнародних відносин у 1918-1920 рр. / О. Зелена [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vlp.com.ua/files/03_73.pdf.
5. Михальський Ю. Польська суспільність та українське питання у Галичині в період виборів 1908 р. : з історії польсько-українських стосунків. – Львів : Каменяр, 1997. – 46 с.
6. Назарук О. Галицька делегація в Ризі 1920 р. – Львів, 1930. (Накладом Української Християнської Організації). – 169 с.
7. Назарук О. Рік на Великій Україні. Спомини з Української революції / О. Назарук. – Відень [б. в.], 1920. – 344 с.
8. Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX-XX ст.) / Я. Малик, Б. Вол, С. Гелів та інші. – Львів : Світ, 2001. – 296 с.
9. Несук М. Договір, спалений у присутності посла : Таємна угода між УНР і Австро-Угорщиною від 8 лютого 1918 р. та її доля / М. Несук // Політика і час. – 1993. – № 6. – С. 59–65; № 7. – С. 53–59.
10. Політична історія України ХХ ст. : у 6 т. / ред.кол. : І. Курас (голова) та інші. – К., 2002-2003. – Т. 1 : На зламі століть (кінець ХІХ ст. – 1917 р.) / Ю. А. Левець (керівник). – 2002. – 424 с.
11. Реєнт О. Проголошення ЗУНР : проблема легітимації / О. Реєнт // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2009. – №18. – С. 11-19.
12. Сацький П. В. У боротьбі за безнадійну справу (деякі аспекти дипломатичної діяльності В. Липинського) / П. В. Сацький // Становлення і розвиток української державності, Вип. 7 : матеріали І міжнар. наук.-практ. конф., 17 листопада 2011 р. / Державне управління та місцеве самоврядування в Україні в контексті європейської інтеграції, Київ, МАУП.– К. : Видавничий дім «Персонал», 2012. – С.122-126.
13. Уська У. Р. Таємний протокол між УНР та Австро-Угорщиною від 8.02.1918 р. : проблема автентичності тексту / У. Р. Уська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/21519/1/39-212-218.pdf>.

**Луцкий М. И. Исторические и международно-правовые основания
провозглашения независимости ЗУНР**

В статье раскрываются историко-правовые основания провозглашения независимости ЗУНР. Акцентируется внимание на украинско-польском противостоянии в Галичине накануне Первой мировой войны. Определяется отношение австрийских властей к решению украинского и польского вопроса. Основное внимание уделяется анализу так называемого «Тайного протокола», подписанного во время Брестского мирного договора 1918 и международно-правовых оснований провозглашения галицкими украинцами собственного государства. Подается авторское видение решений Парижской мирной конференции, касающихся права ЗУНР на самоопределение и анализируются перспективы национального государства галицких украинцев в послевоенный период.

Ключевые слова: ЗУНР, «Тайный протокол», международно-правовые основания, Австро-Венгрия, коронный край.

Lutskyu M. I. The historical and international law foundation independence ZUNR

The article describes the historical and legal basis of independence ZUNR. The attention is focused on the Ukrainian-Polish confrontation in Galicia on the eve of the First World War. Determined by the ratio of the Austrian authorities to the decision of the Ukrainian and Polish question. It focuses on the analysis of the so-called «secret protocol» signed during the Brest peace treaty in 1918, and international legal bases proclamation Galician Ukrainians own state. Served author's vision of making the Paris Peace Conference, concerning the right to self-determination ZUNR and analyzes the prospects of the national state of the Galician Ukrainians in the postwar period.

Key words: ZUNR, «Secret Protocol», an international legal basis, Austria-Hungary, crown land.

